

ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ В КРАЇНАХ ТРОПІЧНОЇ АФРИКИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ В РЕГІОНІ

FORCED MIGRATION IN THE COUNTRIES OF TROPICAL AFRICA AND ITS IMPACT ON THE POLITICAL SITUATION IN THE REGION

Кухта В.В.,

доктор філософії зі спеціальності 052 Політологія

В статті розглянуто феномен вимушеної міграції в Тропічній Африці і його вплив на політичну ситуацію країн регіону та африканського континенту. Зазначено, що міграційні процеси в регіоні Тропічної Африки після деколонізації країн і набуття ними самостійності й автономності, не стали предметом політичних досліджень через поширений стереотип: міграція суттєво не впливає ані на внутрішні політичні процеси, ані на міжнародні в сенсі відносин між Сходом і Заходом. Підкреслено зміну поглядів на означену проблему в сучасному науковому дискурсі: в умовах глобалізації міграція стає рушійною силою, яка формує не тільки економічні, а й політичні контури як окремих регіонів, так і майбутньої світобудови, а міграційні процеси визнані предметом міжнародної політики.

Виокремлено причини міграції, зумовлені внутрішніми проблемами країн: економічна нестабільність, бідність, корупція, насилля, порушення прав і свобод, погіршення екології навколишнього середовища. Їх непрогнозована інтеграція здатна трансформувати окремі суспільні суперечки в багаторівневі конфлікти економічного, етнічного, військово-безпекового характеру, які загрожують цілісності держав і негативно впливають на політичні процеси.

Акцентовано увагу на взаємозв'язку між політичною нестабільністю, відсутністю безпеки в більшості країн регіону та інтенсивністю і збільшенням обсягів міграційних потоків населення. Особливу увагу зосереджено на перманентності військових конфліктів як основного джерела міграції. Доведено, що більшість вимушених мігрантів у регіоні, переміщуючись на нові місця проживання, змінюють країни, проте залишаються на африканському континенті, що є визначальною характеристикою міграції: міграційні суспільні контакти ускладнюються через розпорошеність політичних цінностей, релігійних традицій, етнічних конотацій тощо.

Специфіка міграції в тому, що повстанські угруповання як тригери конфліктів постійно поповнюються внутрішніми втікачами, переміщеними особами і вимушеними мігрантами, а збереження впродовж кількох десятиліть високого рівня міграції провокує виникнення нових гуманітарних катастроф. Замкнене коло міграції пояснюється порушенням у владних структурах країн Тропічної Африки принципів суспільного правопорядку і безпеки громадян та неефективної роботи державних механізмів влади. Узагальнено: глобалізація суттєво впливає на сучасні політичні процеси як окремих країн, так і регіону в цілому.

Ключові слова: Тропічна Африка, вимушена міграція, внутрішні виклики, політична ситуація, військові конфлікти.

The article examines the phenomenon of forced migration in Tropical Africa and its impact on the political situation of the countries of the region and the African continent. It is noted that migration processes in the Tropical Africa region after the decolonization of the countries and their acquisition of independence and autonomy did not become the subject of political research due to the widespread stereotype: migration does not significantly affect either internal political processes or international ones in the sense of relations between the East and the West. The change in views on the problem in modern scientific discourse is emphasized: in the context of globalization, migration becomes a driving force that shapes not only the economic, but also the political contours of both individual regions and the future world order, and migration processes are recognized as a subject of international policy.

The causes of migration are identified, which are caused by the internal problems of countries: economic instability, poverty, corruption, violence, violation of rights and freedoms, deterioration of the environment. Their unpredictable integration can transform individual social disputes into multi-level conflicts of an economic, ethnic, military and security nature, which threaten the integrity of states and negatively affect political processes.

The focus is on the relationship between political instability, lack of security in most countries of the region and the intensity and increase in the volume of migration flows. Particular attention is paid to the permanence of military conflicts as the main source of migration. It is proven that the majority of forced migrants in the region, moving to new places of residence, change countries, but remain on the African continent, which is a defining characteristic of migration: migratory social contacts are complicated by the dispersion of political values, religious traditions, ethnic connotations, etc.

The specificity of migration is that rebel groups as triggers of conflicts are constantly replenished with internal refugees, displaced persons and forced migrants, and the preservation of a high level of migration for several decades provokes the emergence of new humanitarian disasters. The vicious circle of migration is explained by the violation of the principles of public order and security of citizens in the power structures of the countries of Tropical Africa and the ineffective operation of state mechanisms of power. In summary: globalization significantly affects modern political processes both in individual countries and in the region as a whole.

Key words: Tropical Africa, forced migration, internal challenges, political situation, military conflicts.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації міграційні процеси стають рушійною силою, яка формує не тільки економічні, а й політичні обриси як окремих держав, так і майбутньої світобудови. На міжнародному рівні міграція сприймається як динамічний чинник соціальних і культурних трансформацій в країнах виїзду й осідку мігрантів і, відповідно, створює чимало проблем. З огляду на ситуацію виникає необхідність багатогранного дослідження типових тенденцій міграції в різних регіонах світу й осмислення джерел і причин даного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш дослідженим аспектом міжнародної міграції як процесу переміщення працездатного населення з країни до країни є економічний (Т. Аверіхіна, В. Будкін, О. Кваша, Н. Короленко, В. Македон, В. Чумакова, К. Шиманська та ін.)

В розкритті теми спираємося на праці, які розкривають, окрім економічного, не менш важливі соціокультурний та політичний аспекти міжнародної міграції. Щодо першого – соціокультурного – імпонує, зокрема, погляд С. Білошицького, який стверджує, що «в сучасному світі міжнародна міграція стає однією з найпотужніших рушійних сил, яка формує не лише контури глобальної економіки й політики, але й соціокультурний ландшафт майбутнього. З одного боку, міграційні процеси є результатом вступу окремих суспільств і національних економік у глобальні відносини, а з іншого – вони можуть розглядатися як фактори подальших соціальних перетворень у країнах, що приймають мігрантів, і в країнах, які вони залишають» [1].

Другий – політичний аспект – особливо актуалізується в умовах динамічних глобалізаційних процесів, оскільки вимагає зміни правил існування світового співтовариства. В цьому сенсі міграція, як наголошує відомий зарубіжний теоретик цього феномена Мессі Дуглас, «набула статусу політичної і вимагає інтеграції знань зі всіх наук задля досягнення компромісу в дослідженні як безпосередньо суті поняття «міграція», так і пошуку шляхів уникнення розбіжностей між різними науковими напрямками» [2].

В статті використано статистичні показники вимушеної міграції в країнах Тропічної Африки й африканського континенту, отримані міжнародними моніторинговими компаніями [4; 5; 8; 11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Міграційні процеси в регіоні Тропічної Африки після деколонізації і набуття країнами самостійності й автономності тривалий час знаходилися поза увагою дослідників, більшість з яких вважали, що міграція суттєво не впливає ані на внутрішні політичні процеси, ані на міжнародні в сенсі відносин між Сходом і Заходом. З кінця 80-х рр. ХХ ст. проблема набула

неабиякої актуальності, а міграційні процеси визнані предметом міжнародної політики. Загальновідомим є той факт, що більшість міжнародних мігрантів проживає в країнах Тропічної Африки і мігрує через політичну нестабільність і відсутність безпеки. Особливий інтерес дослідників викликає ріст обсягів вимушеної міграції в регіоні з початку ХХІ ст. та осмислення в цьому зв'язку причин і специфічних особливостей даного явища, яке, інтегруючись з іншими суспільними чинниками, негативно впливає на політичну ситуацію в регіоні. Глибшому розкриттю суті невирішених раніше аспектів проблеми міграції сприятиме використання міждисциплінарного підходу як нового концептуального виміру політичних наук.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в комплексному аналізі джерел і причин вимушених міграційних процесів у країнах ТА та обґрунтуванні їх специфіки. Для досягнення цієї мети в процесі дослідження використано методи ретроспективного і системного аналізу. Метод ретроспективного аналізу уможливив з'ясування специфіки та обсягів міграційних потоків населення в Тропічній Африці в хронологічному порядку. Метод системного аналізу дозволив виявити комплекс військово-політичних, соціально-економічних, правових та екологічних чинників, які провокують зростання кількості вимушених мігрантів у країнах досліджуваного регіону.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що в українському науковому дискурсі, як, зрештою, і в міжнародному, аналіз міграційних процесів здійснюється переважно з точки зору економічних і юридичних чинників, що не дозволяє розкрити всі аспекти міграції. В умовах глобалізації сучасного світового співтовариства політичні чинники й передумови настільки ж важливі, як і економічні. Адже міграція – це неприйняття, повне або часткове, а ще точніше – опозиційне ставлення до наявного політичного режиму, неспроможного забезпечити необхідними ресурсами населення своєї країни і реалізацію життєво значущих потреб громадян. Співставними до нашого міркування є визначальні характеристики досліджуваного поняття як «похідні від різних політичних, соціальних, економічних і культурних контекстів» [3, с. 142], сформульовані Міжнародною організацією з питань міграції.

Зауважимо, що Тропічна Африка є регіоном, у якому міграція має безліч видів і активно впливає на політичну ситуацію як окремих країн, так і континенту в цілому. В цьому контексті потребує відповіді питання про особливості вимушеної міграції в країнах досліджуваного регіону. За даними ООН, в 2017 р. близько 10% від загальної кількості міжнародних мігрантів у світі прожи-

вало в Африці, а 93% африканських мігрантів – безпосередньо в країнах Тропічної Африки [4]. Окрім того, за інформацією Організації економічного співробітництва і розвитку, в червні 2018 р. зафіксовано більш ніж 80 мільйонів африканців, які переїхали на постійне місце проживання в інші країни [5].

В документах офіційних міжнародних організацій та окремих дослідженнях нараховується значна кількість причин вимушеної міграції в країнах Тропічної Африки. З-поміж них найвагомішими однотайно визнаються військові конфлікти та їх наслідки – насилля і голод. Статистичні дані, отримані на основі аналізу військових конфліктів, дозволяють дослідникам стверджувати, що саме вони стали причиною 75% нових міграційних переміщень у першій половині 2017 р. [6].

Світова статистика конфліктів за період 2000 – 2014 рр. відносно регіону Тропічної Африки також невтішна: 7 із 14 конфліктів у світі відбулися в таких країнах: Кот-д’Івуар, Малі, Нігерія, ДРК, Південний Судан, Бурунді.

Важливо вказати на кореляцію між військовими конфліктами як основним джерелом міграції та внутрішнім вимушеним переміщенням африканців з однієї країни в іншу в межах регіону й континенту: більшість повстанських угруповань складаються з тих же мігрантів – внутрішніх утікачів і переміщених осіб. Судан, до прикладу, як одна з найбільших країн регіону, в 2010 – 2016 рр. став ареною найтривалішого на континенті громадянського протистояння. Впродовж майже півстолітньої боротьби між переважно мусульманською Північчю і християнським Півднем загинуло близько двох мільйонів осіб. Приблизно 4 мільйони мирних громадян стали вимушено переміщеними всередині самого Судану, а півмільйона – біженцями в інші країни [7].

В 2014 р. в Камеруні проживало більше 300 тисяч іноземних біженців, які були зосереджені переважно на кордоні з ЦАР і Нігерією. Біженці з ЦАР покинули свою країну через політичну кризу 2013 р., і їх кількість щоразу зростала. Причиною масової міграції з Нігерії до Камеруна стала доволі тривала й агресивна, тероризуюча населення країни діяльність угруповання «Боко харам». Згідно зі статистикою ООН, в результаті постійного терору в 2016 р. в Камеруні опинилося більш ніж 70 тисяч біженців. Водночас 124 тисячі камерунців з пограниччя вимушені були переміщатися вглиб країни, щоб уникнути зіткнень з «Боко харам» [8].

В цей же період високий рівень внутрішньої міграції зберігався в ряді інших країн Тропічної Африки, зокрема в Кот-д’Івуарі, Гані, Сенегалі, Габоні, Республіці Конго. Натомість в Демократичній Республіці Конго, зокрема в східних її провінціях, на території яких постійно віднов-

лювалися військові дії, мали місце гуманітарні катастрофи, через що рівень нових вимушених переміщень на початку 2017 р. сягнув понад 997 тисяч і перевищив цей показник за весь попередній 2016 р.

Практично в усіх країнах Тропічної Африки зростання вимушеної міграції спричиняють також соціально-економічні чинники, з-поміж яких високий рівень корупції та обмеження прав людини. За даними 2016 р., жодна країна регіону, за винятком Маврикію, з цієї причини не потрапляла до переліку країн з високим показником Індексу людського розвитку. Щоправда, 9 країн знаходилися в групі з середнім показником (Ботсвана, Габон, ПАР, Намібія, Республіка Конго, Екваторіальна Гвінея, Гана, Замбія, Кенія), а більшість країн залишалася в нижній частині індексу. На найнижчій сходинці – постійно кризова і неспокійна ЦАР і порівняно мирний Нігер.

В умовах інтегрованого впливу таких регіональних чинників, як економічний, етнічний, безпековий міграційні процеси посилюються і суттєво впливають на політичну ситуацію країн Тропічної Африки. Передусім це стосується країн, політичні режими яких характеризує поняття «відкат демократії». До прикладу, в період набуття незалежності Буркіна-Фасо вже мала статус вільної політії з балом ФНІ «2,5» і його збереження на цьому рівні дозволило б уникнути відкату демократії. Демократичний транзит в країні був призупинений спочатку втручанням армії, пізніше – через державний переворот. В результаті цих подій до влади прийшов Блез Компаоре, якого дослідники відносять за довготривалістю правління до категорії «динозаврів при владі». Своєрідність його правління в тому, що, особливо не послаблюючи демократичні політичні інститути задля збереження легітимності свого правління на майбутніх виборах, в реальності всіма засобами сприяв відкату демократії. Зрив демократичних процесів у Буркіна-Фасо став результатом втручання в політику військових і владолюбності президента: відбувся поворот до автократії, а відтак заново – часткове повернення до демократії [9].

Непрогнозована інтеграція внутрішніх чинників розвитку здатна трансформувати суспільні суперечки в багаторівневі конфлікти економічного, етнічного, військово-безпекового характеру, які загрожують цілісності держав, негативно впливають на політичні процеси [10] і призводять до нових міграційних потоків населення.

Кризові процеси в соціально-економічній сфері, які періодично провокують ріст вимушеної міграції в регіоні, спостерігаються в Еритреї, Нігерії, Камеруні, Судані, Малі, Конго, Сомалі. Доцільно зазначити, що Еритрея відноситься до найбільш авторитарних країн світу зі слабкою економікою і критичним ущемленням прав людини.

За інформацією ООН, у 2014 р. країну залишили 357 тисяч осіб, що складає близько 5%. І це переважно молодь, яка обирала для виїзду африканські країни Ефіопію та Судан або транзитним шляхом через Лівію – країни ЄС [11]. Останній маршрут пов'язаний з ризиками для життя, оскільки спочатку необхідно пройти пустелю Сахару, відтак воєнізовану Лівію та складний морський перехід на Мальту чи в Італію.

Частою причиною нових міграційних потоків людських ресурсів в регіоні Тропічної Африки називають також екологічну, тобто погіршення стану навколишнього середовища через виснаження територій в результаті сільськогосподарської діяльності, через природні катаклізми, засухи тощо. Особливу тривогу викликають кліматичні зміни, постійні прогнози різкого підвищення температури в сахарській зоні на цілих 3,6%, на решті території – на 2,5%, а також збільшення тривалості спекотних сезонів до 20%.

Найбільшими міграційними центрами в Тропічній Африці, які приймають біженців, є Уганда, Ефіопія, Нігерія (приблизно 2,5 млн.), ДРК (1,5 млн.), Судан і Кенія.

Для демонстрації зв'язку між феноменом міграції як наслідком негативного «внутрішнього середовища» в регіоні і сучасною політичною ситуацією в країнах Тропічної Африки скористаємося оцінкою Ж. Пінга, глибокого знавця африканських реалій, вченого, уродженця Габону: «Африка під впливом політичної та економічної глобалізації увійшла в новий простір на трьох різних швидкостях. Перша – це Африка бандитів і «сеньйорів війни», де, як у Сомалі, руйнується держава, занепадає економіка й соціальна сфера, продовжується громадянська війна. Існування цієї Африки залежить від гуманітарної допомоги ззовні. Друга – це Африка активних політичних трансформацій, де здійснюються економічні, політичні, соціальні реформи з метою встановлення демократії, забезпечення миру, належного управління і розвитку. Тут наявні ознаки прогресу, і кількість демократичних режимів поступово збільшується. Третя – це Африка, яка знаходиться приблизно посередині транзитного етапу і коливається між першою й другою, перебуваючи

в нестійкій рівновазі» [12]. Африка, за Ж. Пінгом, стала на шлях політичних перетворень, проте в кожній країні ці перетворення мають різний ступінь і форму. Попри метафоричні судження й порівняння, умови й результати цивілізаційного поступу дослідник співвідносить з такими реальними поняттями, як розвиток (економіки, освіти, медицини), демократія, держава, свобода, мир, глобалізація, інтеграція, лідери.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень у цьому напрямі. Основним джерелом вимушеної міграції в країнах Тропічної Африки є внутрішні військові конфлікти і як наслідок – намагання населення уникнути насилля і бідності. Вимушені мігранти поповнюють ряди повстанців, діяльність яких спричиняє нові міграційні потоки і перетворює цей процес у перманентний. Зростанню вимушених міграційних потоків сприяють такі соціально-економічні чинники, як високий рівень корупції, обмеження прав і свобод, гуманітарні кризи. Тривожним чинником є екологічний, пов'язаний з погіршенням стану природного навколишнього середовища, різкими кліматичними коливаннями, багатолітніми засухами і виснаженням земель, придатних для ведення сільського господарства.

Інтенсивність міграційних процесів і зростання їх обсягів негативно впливають на політичну ситуацію в регіоні і на взаємовідносини між країнами Тропічної Африки, так і континенту загалом: відбувається розпорошення політичних цінностей, релігійних традицій, етнічних конотацій, які в умовах поліетнічності більшості країн регіону і конгломеративності управлінських систем завжди супроводжують міграційні контакти і трансформують політичні структури й державні інституції. В умовах глобалізації міграція стає рушійною силою, яка формує не тільки економічні, а й політичні контури як окремих країн, регіонів, так і майбутньої світобудови.

Міграційна проблема в регіоні повинна стати пріоритетною темою наукових розвідок щодо комплексного міждисциплінарного теоретичного аналізу і пошуку оптимальних практичних шляхів її врегулювання з боку національних урядів, дипломатичних служб і міжнародних організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білошицький С. Сучасна міжнародна міграція як політична проблема та об'єкт політичної науки. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/biloshytskyi_suchasna.pdf (дата звернення: 05.09.2024).
2. Massey, Douglas S. An Evaluation of International Migration Theory; The North American Case, Population and Development 1994, Review 20: P. 699–751.
3. Юськів Б. М. Глобалізація і трудова міграція в Європі: [монографія]. Рівне: Видавець О. М. Зень, 2009. 476 с.
4. International Migration Report. UN 2017. URL: http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf (дата звернення: 12.09.2024).
5. Perspectives des migrations internationales. OCDE. 20.06.2018. URL: <http://www.oecd.org/fr/migrations/perspectives-des-migrations-internationales-9991258.htm> (дата звернення: 12.09.2024).

-
6. Tigrine M. Conflicts, principale cause des migrations en Afrique. Liberte. 07 decembre 2017. URL: <https://www.liberte-algerie.com/international/conflicts-principale-cause-des-migrations-en-afrique-282693> (дата звернення: 22.08.2024).
  7. Soudan du Sud, portrait d'un pays dechire par la guerre. Radio Canada. URL: <https://ici.radio-canada.ca/nouvelles/special/2017/03/soudan-sud-portrait-guerre-civile-conflict-interne-famine/indexs.html> (дата звернення: 18.09.2024).
  8. Investir au Cameroun. 02 mars 2016. URL: <https://www.investiraucameroun.com/gestion-publique/0203-7185> (дата звернення: 16.08.2024).
  9. Posusneu M. P. Enduring Authoritarianism: Middle East Lessons for Comparative Theory. *Comparative Politics*. 2004. Vol. 36. No. 2. P. 127–138
  10. Вегеш М. М., Кухта В. В. Інтеграція основних чинників політичного розвитку країн Тропічної Африки як умова демократичного транзиту. *Epistemological studies in philosophy social and political sciences. Scientific journal* (Епістемологічні дослідження у філософії, соціальних і політичних науках). Dnipro. 2020. Vol. 3. Issue 2. P. 92–101. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/31961/1/document.pdf> (дата звернення: 01.08.2024).
  11. Metro. 09 janvier 2018. URL: <https://journalmetro.com/opinios/parlons-immigration/1335742/2018> (дата звернення: 22.08.2024).
  12. Пінг Ж. Глобалізація, світ, демократія і розвиток в Африці. Досвід Габона: монографія. 2004. URL: https://www.researchgate.net/publication/307467032_Globalization_and_Democracy_in_Africa (дата звернення: 16.08.2024).